

Heimans en Thijsse

Nieuwsbrief



Mededelingenblad van de Heimans en Thijsse Stichting
Redactie Lydia Haafkens en Eddy van der Maarel

nummer 41 december 2011

Naar een strategisch plan voor de Heimans en Thijsse Stichting door Frank Berendse, voorzitter

Het symposium op 10 december over de erfenis van Eli Heimans was een groot succes (zie verder in dit nummer). Het vormde een prachtige opmaat naar de nieuwe strategie van de Heimans en Thijsse Stichting. De boeiende lezingen van Marga Coesèl en Erik de Jong vormden een terugblik, terwijl het betoog van Thomas van Slobbe een intrigerende kijk op de toekomst gaf. Meer dan in het verleden willen we niet alleen naar de geschiedenis kijken en onze verantwoordelijkheid nemen voor het behoud van het fysieke erfgoed van de voormannen van de Nederlandse natuurbescherming, maar willen we hun werk ook als inspiratiebron gebruiken voor een nieuwe blik op de toekomst.

Het behoud van het fysieke erfgoed baart het bestuur nog steeds grote zorgen. Gedurende de afgelopen jaren zijn de collecties sterk gegroeid. Vrijwel alle verzamelde boeken hebben inmiddels een mooie en veilige plek gekregen in de bibliotheek van het Hugo de Vries Centrum. Dit is te danken aan de grote inzet van de vrijwilligers en onze bibliothecaris. Voor de andere delen van de collecties zijn er echter urgente problemen die op korte termijn moeten worden opgelost. De Stichting beschikt niet over voldoende ruimte en de bewaarcondities in de ruimtes die ter beschikking staan, zijn onvoldoende om een duurzaam behoud van de collecties te garanderen, zo is door een externe deskundige vastgesteld.

Teneinde dit probleem op te lossen is overleg gestart met de Artisbibliotheek over mogelijkheden om het beheer van een deel van de collecties aan deze organisatie over te dragen. Uitgangspunt is dat de Stichting eigenaar blijft en de Artisbibliotheek zorg draagt voor verantwoorde opslag en adequate ontsluiting. Er zal nu op korte termijn worden onderzocht welke delen kunnen worden overgedragen en welk deel in het directe beheer van de Heimans en Thijsse Stichting moet blijven. Op verzoek van het bestuur heeft dr. Marga Coesèl hierover een advies opgesteld.

Sinds de tijd van Heimans en Thijsse heeft de natuurbescherming in Nederland een geweldige ontwikkeling doorgemaakt. In de loop van de afgelopen eeuw is een uitgebreide wet- en regelgeving tot stand gekomen en heeft zich een actief overheidsbeleid ontwikkeld van grondaankopen ten behoeve van het natuurbehoud. In de loop van de tijd werd de rol van ideële natuurbeschermingsorganisaties steeds meer overgenomen door de overheid. Tegelijkertijd vonden er belangrijke veranderingen plaats in de verhouding tussen de Nederlandse burger en de natuur. In de jaren zeventig was er nog sprake van een sterke opleving van de natuurbeschermingsgedachte, maar daarna is de afstand tussen burger en natuur snel groter geworden. Met name voor kinderen heeft de voortschrijdende verstedelijking geleid tot een afnemend contact met de natuur. Daarnaast heeft de huidige economische crisis geleid tot minder aandacht voor ideële doelstellingen.

In ons parlement – en in brede lagen van de bevolking – hebben deze ontwikkelingen geleid tot belangrijke verschuivingen in het belang dat wordt gehecht aan natuurbehoud. Deze nieuwe maatschappelijke situatie geeft op dit moment ruim baan aan een kabinetsbeleid dat met de verworvenheden op het terrein van de natuurbescherming lijkt af te willen rekenen. De geïnstitutionaliseerde natuurbeschermingsorganisaties blijken hiertegen onvoldoende tegenwicht te kunnen bieden. Het is daarom de hoogste tijd voor een nieuwe natuurbeschermingsbeweging die verankerd is in onze moderne maatschappij en in de liefde die burgers koesteren voor de natuur om hen heen.

De Heimans en Thijsse Stichting is een kleine organisatie met zeer beperkte middelen, maar zou op strategische momenten als katalysator van het debat kunnen fungeren en wellicht de kiem kunnen leggen voor een nieuwe, brede natuurbeschermingsbeweging. De Stichting wil in de komende jaren graag de volgende middelen inzetten om een bescheiden bijdrage te leveren aan een verandering in de houding van burger en overheid tegenover de natuur:

De Heimans en Thijsse lezingen: De organisatie van symposia waarin nieuw, inspirerend en provocerend gedachtegoed naar voren wordt gebracht. De bedoeling is dat deze lezingen in de loop van de jaren uitgroeien tot spraakmakende evenementen.

De Heimans en Thijsse prijzen: De uitreiking van de Heimans en Thijsse Prijs (*de bronzen spreekw*) aan een persoon of organisatie die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor ‘natuurbeleving, natuurstudie, natuurbehoud en natuureducatie’. Het voornemen is om de uitreiking

Documentatie van

- natuurbeleving
- natuurstudie
- natuurbehoud
- natuureducatie

van de prijs, eens in de twee jaar, steeds te combineren met de Heimans en Thijssse lezingen zodat een maximale aandacht voor beide evenementen kan worden gerealiseerd.

Verder zullen we in de nabije toekomst extra energie moeten steken in onze communicatie met de buitenwereld. De nieuwsbrieven, nieuwsmails en onze website fungeren uitstekend, maar we moeten onderzoeken in welke mate we meer van de sociale media gebruik kunnen maken. Daarnaast zullen we overwegen of we als stichting meer expliciet aan het maatschappelijk debat kunnen deelnemen.

Heimans Symposium 10 december 2011 Een biologisch en ethisch reveil: De erfenis van Eli Heimans nu

Onder verwijzing naar het uitvoerige programma en de bijdrage van Juliet Oldenburger over Heimans in Artis in de vorige Nieuwsbrief, volgt hier een beknopt verslag van het symposium in gebouw De Volharding in Artis. De ruim 80 deelnemers werden na de plezierige wandeling door Artis met koffie en thee ontvangen. Daarna opende voorzitter Frank Berendse het symposium met een terugblik op de 150 jaar sinds de geboorte van Heimans en een vooruitblik op de drie lezingen. De sprekers hebben een samenvatting van hun betoog ingeleverd waarvan wij dankbaar gebruik hebben gemaakt.

Allereerst sprak **Marga Coesèl** over 'De natuur van Heimans'.

Eli Heimans werd geboren in Zwolle in een joodse familie. Hij had al vroeg belangstelling voor planten en dieren, in een tijd dat de flora en fauna niet algemeen bekend waren. In 1882 trok Heimans als jonge onderwijzer naar Amsterdam. Het vak 'kennis der natuur' bestond toen uit voorlezen over de drie rijken der natuur, planten, dieren en delfstoffen. Heimans ontwierp een geheel nieuwe lesmethode waarbij niet de systematiek voorop stond maar het leven van planten en dieren. Zijn boekje 'De levende natuur' (1893) stond vol aanwijzingen om leerlingen op een aantrekkelijke manier in aanraking te brengen met levensgemeenschappen van gewone, inheemse planten en dieren. Kort na de verschijning van dit boekje maakte hij kennis met Jac.P. Thijssse, een collega-onderwijzer met een even grote belangstelling voor de natuur. Deze ontmoeting vormde het begin van een vruchtbare samenwerking. In een periode van nog geen tien jaar publiceerden zij een serie geïllustreerde populairwetenschappelijke werken, waaronder de serie 'Van vlinders, bloemen en vogels', een flora en het 'Wandelboekje'. Zij richtten ook een eigen tijdschrift op, *De Levende Natuur*. Hun activiteiten vormden de aanzet tot het biologisch reveil. Heimans verdiepte zich ook met succes in de geologie. Hij trok veel naar Zuid-Limburg en bestudeerde fossielen en de relatie tussen plantengroei en bodem. Over zijn bevindingen schreef hij 'Uit ons krijtland' (1911).

Heimans en Thijssse hadden hun werk niet kunnen doen zonder de medewerking van Uitgeverij W. Versluys, een progressieve uitgeverij die ook het werk van de Tachtigers uitgaf. Een andere steunpilaar vormde Artisdirecteur C. Kerbert die zijn collecties openstelde voor de amateurbiologen. Artis werd het kloppend hart van de natuurhistorische activiteit. Hier werden verenigingen opgericht, zoals de KNNV en de Vereniging Natuurmonumenten.

Ten slotte: De verdiensten van Heimans liggen vooral op het gebied van natuureducatie. Hij slaagde erin om met veel creativiteit bij jong en oud belangstelling te wekken voor de natuur door hen goed te leren kijken en vooral te genieten van de natuur.

Jaarvergadering met programma voor donateurs.

Op zaterdagmiddag 18 februari 2012 zullen we met het Algemeen Bestuur van de Stichting in het Hugo de Vries Centrum discussiëren over de nieuwe koers. We zullen dat doen aan de hand van het concept voor een nieuw strategisch plan dat we in januari op onze website zullen plaatsen. Donateurs zijn welkom op deze dag, die om 10.00 begint met een boekenmarkt in de hal; de vergadering van het AB begint om 14.00 in de bibliotheek. Voor koffie en thee wordt gezorgd.



Vervolgens sprak **Erik A. de Jong** over "Zien is kennen: over de rol van het diorama bij de studie van de natuur".

De aanleiding voor de speciale aandacht voor diorama's is de restauratie van het Heimans diorama. Dit is in 1923 gemaakt door Paul Steenhuisen, taxidermist van Artis en één van de eerste vogelfotografen van Nederland. Het is een kijkkast, een stilleven, over de wereld van een Texels duin, opgebouwd uit zand, gedroogde flora (helmgras, duindoorn, duinbraam, muurpeper, mossen, salomonszegel, kruipwilg, hondsroos, struikheide, wilde asperge), opgezette dieren (zilvermeeuw, konijn, bergeend, kneu, steenuil, grauwe klavier, torenvalk, visdiefje, tapuit, wulp, graspieper en sperwer) – en: licht. Het biedt een perspectief in de diepte, een illusie van ruimte, van een landschap, het is een geheel dat bij verder kijken talloze verhalende details op microniveau weergeeft. Het diorama is een klein theater van de natuur.

De Jong pleitte vervolgens voor een herwaardering van het diorama: in de eerste plaats als monument voor Heimans en zijn streven naar natuureducatie en natuurbescherming; verder als onderdeel van de geschiedenis van Artis en de relatie tussen Heimans en Artis in het bijzonder. Verder is het diorama een hoofdstuk in de geschiedenis van het presenteren van de natuur in diorama's, als het samengaan van taxidermie, schilderkunst en theatrale encensering en daarmee als product van 'natura artis magistra', die bijzondere samenhang tussen natuur, kunst en wetenschap. Tenslotte is het diorama een bijzonder object van cultuurgeschiedenis en erfgoed met een belangwekkend verhaal, niet alleen over natuur maar vooral ook over onze eigen verstandhouding met natuur.

In het diorama komen diverse tradities samen. Zo was het diorama was omstreeks 1820 uitgevonden



door Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851), de latere uitvinder van de daguerrotypie, als een spectaculair schilderstuk dat door verschillende belichtingen en geluiden de bezoeker in vervoering brengt. Zo kan het vergeleken worden met het geschilderde panorama. Ook speelt het diorama een rol in het observeren als basis voor de natuurstudie en in relatie daarmee in de traditie van het presenteren van natuur, hetzij in levende vorm in een tuin, of als ‘Wunderkammer’ en rariteitenkabinet of natuurhistorisch museum. Een dergelijke rol werd gespeeld door kast, kijkdoos, vitrine en bavelaar in de late 18de en in de 19de eeuw. Ook is er een relatie met de rol van natuur als centraal thema in de Rousseauïstische kindereducatie. In de 19de eeuw komt de verwante betekenis op van de landschapsschilderkunst en natuurillustratie, als kunstvormen die het wezen van natuur, landschap, geologie en klimaat verduidelijken. Ten slotte is er aan het einde van de 19de eeuw de verschuiving van anatomie en systematiek in de zoölogie en botanie naar de dier- en plantengeografie en de kennis van dier- en plantengemeenschappen.

Al deze tradities vloeien rond 1900 in West-Europa en de VS samen in de ontwikkeling van het moderne diorama waar het traditionele schilderstuk een nieuwe betekenis krijgt en wordt aangevuld tot een driedimensionale compositie met behulp van taxidermie en botanie. Inzet van het diorama is met name dat het de stadsbewoner wil doordringen van de noodzaak tot natuurstudie en natuurbescherming. In dit licht is het Heimans diorama een bijzonder object en een ideaal middel om een groot publiek op een aansprekende manier te laten kennismaken met het leven van planten en dieren in een natuurlijk duinlandschap.

Thomas van Slobbe gaf de derde lezing over: ‘*Heimans 2.0. De relevantie van het gedachtegoed van Eli Heimans in het internettijdperk*’.

Bij de doelstelling van de Heimans en Thijssen Stichting past de vraag wat de relevantie is van het gedachtegoed van Heimans voor natuurbeleving en -bescherming in onze moderne tijd, waarin een hele generatie jongeren in de weer is met internet, smartphones en computergames, en de grenzen tussen virtual reality en real life razendsnel vervagen.

Natuurbeleving is één van de pilaren van ons (draagvlak voor) natuurbeleid, maar inmiddels beleven veel jongeren de natuur vaker via internet en in computergames dan buiten, in de ‘echte’ wereld. Jongeren die on-line gamen geven zelf aan dat ze niet alleen van het spel genieten, maar vaak – heel bewust – ook van hun (digitale) leefomgeving. De volgende uitspraak van één van hen is exemplarisch: “Iedere keer als ik langs mijn (virtuele) lievelingsplek kom neem ik een korte pauze omdat deze plek zó mooi is – het is moeilijk te beschrijven waarom, maar die plek raakt me zo diep en is tegelijk zo simpel”.

Virtual reality zal, in de nabije toekomst, een steeds grotere plaats in onze samenleving innemen. Begin dit jaar (2011) telde Nederland al meer dan 6 miljoen(!) mobiele internetters van 12-75 jaar en de kwaliteit van de virtuele beelden groeit met de dag. Dagelijks komen er nieuwe en verbeterde toepassingen van virtual reality op de markt. Zie

‘World of Warcraft Quest - Nature’s Reprisal’ of ‘Hatsune Miku - World is Mine Live’ op YouTube.

Binnen de natuurbeweging begint men op deze ontwikkelingen in te spelen. Dit gebeurt bijvoorbeeld via websites als ‘Beleef de Lente’ en ‘Volg de Vos’, die natuurbeelden ‘in real time’ op de computer in ieders huiskamer tonen en in korte tijd ongekend populair geworden zijn.

Bij wijze van nadere verkenning van de implicaties van virtuele natuurbeleving, heeft Van Slobbe onder meer – in samenwerking met 20th Century Fox, Staatsbosbeheer e.v.a. – het initiatief genomen tot een ‘Avatarbos’. Dit bos zal aanstaand voorjaar worden aangeplant in het Bentwoud bij Zoetermeer. Het is gebaseerd op ideeën van honderden jongeren, die zich door virtuele natuurervaringen in computergames en films als Avatar hebben laten inspireren en met voorstellen kwamen voor zwerfpaden, droomplekken, eetbare gewassen, landschapskunst en levend meubilair. De Dienst Landelijk Gebied heeft, op basis hiervan, een ontwerp gemaakt dat ecologisch verantwoord en inpasbaar in de omgeving is. Jongeren in Zoetermeer zullen de boompjes en de meubelstukken (van levende, gevlochten wilgentenen) zelf planten en de komende jaren ook zelf verzorgen.

Als natuurbeweging bevinden we ons zo in het stadium van verkenningen en proefprojecten. We weten nog niet waar dit allemaal toe leidt, maar duidelijk is dat we de opkomst van virtuele werkelijkheden heel serieus moeten nemen.

Na afloop van de voordrachten leidde Erik de Jong ons naar het Heimans diorama in het Aquariumgebouw. Daar gaf **Henk Meeuwsen** een toelichting op de door hem gemaakte geluidsopname van de vogels die in het diorama staan opgesteld. Daarna werd met veel plezier geluisterd naar de opname, die door de Stichting is aangeboden aan Artis.

De compilatie is opgebouwd rond een lange opname die Meeuwsen tussen 1 juni 20.10 uur en 2 juni 13.15 uur j.l. gemaakt heeft in de Westerduinen op Texel. De microfoon en recorder waren aan de rand van een kolonie van zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen opgesteld, met in de directe omgeving ook scholeksters en wulpen. Omdat de wind op een Waddeneiland niet kan ontbreken heeft Meeuwsen nog een “Terschellinger bries over de Texelse duinen laten waaien”. Behalve de geluiden van de meeuwen bevat de opname geluiden van de meeste hierboven genoemde vogels. Geluiden van enkele soorten die niet op Texel werden opgenomen, zijn later toegevoegd. De opname duurt precies 15 minuten.

Behalve de vogels speelt in de opname ook de Noordzee een opvallende rol, met name in de nacht en vroege ochtend, toen er waarschijnlijk een hogere luchtvochtigheid en weinig wind was.

Zie ook de website van *Meeuwsen Natuurgeluiden*: www.natuurgeluiden.nl

En hiermee kwam een einde aan het bijzonder geslaagde programma van deze middag. Tijdens de afsluitende borrel werd er nog lang over nagepraat!

Lydia Haafkens en Eddy van der Maarel



Documentatie van

- natuurbeleving
- natuurstudie
- natuurbehoud
- natuureducatie

Wie Was....? nr. 21 M.J. Adriani



Ons oud-bestuurslid dr Sikko Parma vertelde dat hij op de hbs in Alkmaar door zijn biologieleeraar Adriani enthousiast geworden was voor zijn vakgebied en dat deze bij zijn ouders, eenvoudige winkeliers, was langsgestaan om hen ervan te overtuigen dat een universitaire biologieopleiding voor hun zoon een verantwoorde investering was. Adriani, die ook les gaf op scholen in Ter Apel en in Rotterdam, heeft meer leerlingen aangezet tot natuurstudie en tot biologie-studie. Hij was was een bevlogen docent die prachtig kon vertellen en zijn leerlingen prikkelde na te denken over het belang van natuurbescherming.

Zelf was Marcus Jan Adriani, de zoon van een hoogleraar belastingrecht die beroemde predikanten tot zijn voorvaders telde, eveneens al vroeg bezig met natuurstudie. Hij werd in 1908 in Middelburg geboren maar verhuisde omstreeks zijn veertiende jaar naar Amsterdam waar hij lid werd van de kort daarvoor opgerichte Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Binnen de NJN speelde hij een belangrijke rol. Hij werd natuurhistorisch secretaris en droeg met zijn artikelen in het bondsorgaan *Amoeba* bij tot het uitzetten van de koers van de nog prille organisatie. Zijn belangstelling voor natuurbescherming kwam in die tijd al duidelijk naar voren.

Adriani studeerde plant- en dierkunde aan de Universiteit van Amsterdam. De plantensociologie was in die tijd sterk in opkomst. Een richting waartoe ook Adriani zich aangetrokken voelde. In 1933, nog vóór zijn doctoraalexamen, bestudeerde hij zoutvegetaties in Zuid-Frankrijk vanuit het instituut van J. Braun-Blanquet, de grondlegger van de plantensociologie, in Montpellier. Zijn promotieonderzoek was gewijd aan plantensociologisch en ecofysiologisch onderzoek aan de zoutvegetatie bij Ouddorp op Goeree. Door het uitbreken van de oorlog in 1940 kon er van promoveren aanvankelijk niets komen. Om de kost te verdienen voor zijn jonge gezin, werd Adriani leraar in het middelbaar onderwijs. Tijdens de bezetting zat hij enkele jaren ondergedoken. Kort na de bevrijding promoveerde hij cum laude bij prof. dr. Th. Weevers, op een in het Frans geschreven dissertatie.

Eind 1957 werd Adriani benoemd tot directeur van het Biologisch Station Weevers' Duin te Oostvoorne. Aan de oprichting van dit veldstation, dat in 1952 zijn deuren opende, had Adriani in sterke mate bijgedragen. Weevers' Duin begon als onderzoeksstation van de Stichting Wetenschappelijk Duinonderzoek (SWD). Met ingang van 1958 werd het ondergebracht bij het Instituut voor Oecologisch Onderzoek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

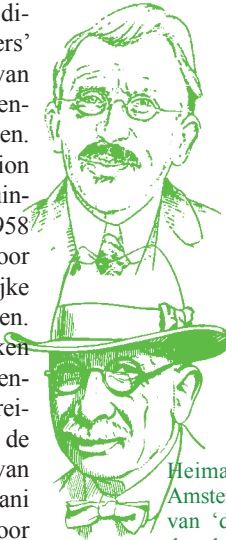
Begin jaren zestig kreeg Adriani te maken met plannen om de Maasvlakte, het haven- en industriegebied bij Rotterdam, uit te breiden. Er ontbrandde een felle strijd over de toekomstige bestemming van de duinen van Voorne. Samen met anderen streed Adriani in woord en geschrift onvermoeibaar voor behoud van het gebied. Een van de wapens in de strijd vormde 'Voorne in de branding', een boekje dat hij in 1968, samen met Eddy van der Maarel, publiceerde. In zijn houding tegenover 'de tegenpartij' stelde Adriani zich op zoals Thijssse dat in zijn tijd ook altijd had gedaan: diplomatiek en hoffelijk, maar vasthoudend en met het in stelling brengen van sterke argumenten. Vooral dankzij zijn optreden konden de gevaren voor Voornes duin worden afgewend.

In 1973 ging Adriani met pensioen, maar hij bleef actief in allerlei besturen. Zo vervulde hij vanaf 1974 tot 1980 nog de taak van voorzitter van de SWD en maakte hij de opheffing van deze stichting mee. De jaren daarna volgde hij met zorg en ergernis de ontwikkelingen ten aanzien van zijn geliefde Weevers' Duin, dat inmiddels sterk was uitgebreid. Hij stierf in 1995, het jaar waarin Weevers' Duin werd verkocht.

Victor Westhoff herdacht Adriani als een van de grote natuurbeschermers van Nederland. Hij roemde zijn grote eruditie en zijn brede belangstelling voor wetenschap, kunst en samenleving. Adriani schreef, zoals Westhoff terecht opmerkte, een ongeëvenaard fraai Nederlands. Ieder die zijn publicaties er nog eens op naslaat zal dit kunnen beamen.

Marga Coesèl

Bronnen o.a.: S. Parma (1992). Voordracht bij het afscheid als directeur van het Limnologisch Instituut, 3 april 1992; V. Westhoff (1995). In memoriam Marcus J. Adriani. *De Levende Natuur* 96: 128; E. van der Maarel et al. (2011). De Stichting Wetenschappelijk Duinonderzoek. KNNV Uitgeverij, Zeist.



De Heimans en Thijssse Stichting beheert een bibliotheek en een archief met materiaal betreffende de ontwikkeling in het denken over en het omgaan met de natuur. Activiteiten op deze terreinen worden bevorderd door o.m. het toekennen van de Heimans en Thijssse Prijs.

Men kan donateur van de Stichting worden door EUR 20,- (instellingen minimaal EUR 65,-) over te maken op postgiro 3831069 t.n.v.

Heimans en Thijssse Stichting, Amsterdam, onder vermelding van 'donatie'. Men ontvangt dan de Nieuwsbrief en uitnodigingen voor manifestaties.

Postadres

Postbus 20123
1000 HC Amsterdam

Website

www.heimansenthijsssestichting.nl

Secretariaat, Bibliotheek en Archief

Hugo de Vries-Centrum
Plantage Middenlaan 2c
1018 DD Amsterdam
tel. 020 6228115
Bibliotheek en archief zijn toegankelijk op vrijdag van 10.00 - 16.30 uur en op afspraak.

Dagelijks Bestuur

F. Berendse, voorzitter
tel. 0317 484973
frank.berendse@wur.nl
J.E. Oldenburger, secretaris
tel. 020 6208302
j.oldenburger@historischetuinen.nl
H. Bunte, penningmeester
tel. 020 6472297
hugobunte@online.nl
H. Kuyvenhoven, webmaster
tel. 030 6665261
herbert.rita@zonnet.nl
P.C. de Hullu
tel. 024 7410701
e.dehullu@science.ru.nl
F. Saris
tel. 024 7410411
frank.saris@sovon.nl
M.G. Schouten
tel. 030 2369258
mg.schouten@worldonline.nl
M. Smies, Heimans en Thijssse Steunfonds
tel. 070 3268365
maarten@smies.org

Collecties

R. van Hees
tel. 020 6228115
heimans-en-thijssse-st@planet.nl

Eindredactie Nieuwsbrief

E. van der Maarel
tel. 0561 430760
eddy.arteco@planet.nl

